

Henny Meulepas controleert de nestkast en Joke Verrij noteert, Heidebloem, 2-6-2023 | Hanneke Cusell

Nestkasten controleren: een kijkje in de huiskamers van holenbroeders

Hanneke Cusell

Op een prachtige, zonnige middag eind mei fiets ik naar Hilversum, waar ik Henny Meulepas en Joke Verrij ontmoet. Samen fietsen we verder naar de Postiljonheide. De ladder die aan de binnenkant van het hek van de speeltuin is vastgemaakt, wordt van het slot gehaald en snel beginnen Henny en Joke met hun ronde.

Om de beurt draagt een van hen de ladder en controleert de nestkasten, terwijl de ander alle gegevens noteert. Na ongeveer tien kasten wordt er gewisseld. In totaal zijn er op de Postiljonheide, een terrein van het Goois Natuurreservaat (GNR), 60 kasten. Met daarin veel prachtige jongen die Henny vaak even bemoedigend toespreekt. Dit jaar zijn er vier soorten broedvogels in de nestkasten waargenomen: Koolmees, Pimpelmees, Boomklever en Spreeuw. Helaas geen Bonte Vliegenvanger, zoals in eerdere jaren.

Na tweemaal een korte pauze zijn vier uur later alle nestkasten gecontroleerd. Ook worden vanmiddag zo'n vijftien nestkasten schoongemaakt omdat de jongen uitgevlogen zijn of omdat de eitjes er al zo'n vier weken in lagen zonder dat er een ouder te zien was. Door het schoonmaken is dit de drukste periode. Een week later mag ik met Coby Jeninga mee om de nestkasten in Heidebloem te controleren; ook een gebied van GNR met 65 nestkasten. Het is een terrein met veel bramenstruiken en brandnetels, dus de oude broek en stevige schoenen die Coby had aangeraden zijn geen overbodige luxe. In een door een raster omgeven gebied, waar voorheen schapen graasden, zien we behalve nestkasten ook een eekhoortje en twee plekken waar duidelijk reeën hebben gelegen. Ook horen en zien we twee kleine

Metalen kegel om Boommarter buiten te houden, Heidebloem, 2-6-2023 | Hanneke Cusell

reekalpjes. Het is een gebied waarmee Coby zich verbonden voelt. Elke nestkast heeft, zo zegt ze, zijn eigen verhaal. Ze weet bijvoorbeeld in welke nestkast een hoornaar eerder een groot nest had gemaakt, of waar vleermuizen zitten.

Nestkasten in soorten en maten

Voor verschillende vogelsoorten zijn er verschillende soorten nestkasten. Zo zijn kasten voor Spreeuwen behoorlijk groot. De Boomklever wil een diepe kast, terwijl de nestkast voor de Bonte Vliegenvanger juist minder diep is. Ze worden daardoor ook vaker gepreedeerd door een marter, een Bonte Specht of een eekhoorn. En natuurlijk zijn er mezenkastjes met een klein gaatje. Ook hangt er bij Heidebloem aan de schaapskooi een halfopen nestkast voor de Grauwe Vliegenvanger. Vorig jaar was daarin nog een legsel, maar dit jaar zijn er geen Grauwe Vliegenvangers meer gezien. Waarschijnlijk omdat de schapen weg zijn en de Grauwe Vliegenvangers afkomen op de vele insecten die schapen of ander vee met zich meebrengen.

Het is ook belangrijk waar de nestkasten worden opgehangen. De Bonte Vliegenvanger en de Gekraagde Roodstaart willen graag de uitgang naar open terrein, dus naar de hei. De vijf kasten voor Zwarte Mezen in Heidebloem hangen in een deel van het gebied waar veel naaldbomen bij elkaar staan, want zij

eten zaadjes van dennenappels. Het feit dat er voor de verschillende vogelsoorten verschillende typen nestkasten zijn, wil niet zeggen dat de vogels zich daar per se aan houden. Zo is er een nestkast voor Koolmezen, waar al vijf jaar op rij een Boomklever in broedt. Maar andersom zijn er boomkleverkasten, waarin mezen zitten; huist een Koolmees in een nestkast voor een Ringmus, en ga zo maar door.

Alle nestkasten hebben een metalen plaatje rond de opening als bescherming tegen het pikken van de Grote Bonte Specht. Predatie door de Boommarter is een ander probleem in een aantal gebieden. Als experiment heeft Henny ter bescherming een metalen kegel op een nestkast gezet. Korfjes van kippengaas blijken elders in Nederland ook goed te werken. Paul Keuning, die dit jaar als nestkastcontroleur in zijn gebied veel last had van predatie door de Boommarter, heeft nu dergelijke korfjes gemaakt en bevestigd in de hoop daarmee de indringers buiten te houden. Hij heeft aangeboden om ook andere controleurs daarmee te helpen.

Een nestkast kan wel 15 jaar of langer meegaan, als je hem goed onderhoudt; dat wil zeggen: repareren bij schade en waar nodig elk jaar een likje verf. Nestkasten worden ook gemaakt en gerepareerd door Han Westendorp samen met twee anderen.

Postiljonheide, 2-6-2023 | Hanneke Cusell

Belangrijk voor onderzoek

De gegevens van de nestkastcontroles zijn belangrijk voor wetenschappelijk onderzoek. Hoe langer de reeks waarnemingen, hoe meer gegevens er zijn en hoe beter de analyse is aan de hand waarvan je trends kunt bepalen. Het lijkt erop dat de Koolmees problemen heeft. Sovon geeft aan dat in de laatste 25 jaar de overlevingskans van volwassen exemplaren weliswaar toenam, maar dat de broedprestaties verminderden. Daarbij is de legselgrootte sinds de jaren tachtig afgenomen met gemiddeld een half tot één ei.

Een complex van factoren kan verantwoordelijk zijn voor deze ontwikkelingen. Misschien zijn er meer mensen of meer honden, of worden er bijvoorbeeld meer bestrijdingsmiddelen gebruikt. Er kan ook sprake zijn van een slecht rupsenjaar of van meer Boommarters. Zo was er in 2022 veel predatie door Boommarters. Een verklaring daarvoor kan zijn dat er toen weinig muizen waren. Als er sprake is van een trendbreuk en de oorzaken daarvan zijn duidelijk, kan men kijken welke maatregelen kunnen worden genomen.

Vanaf begin jaren zestig zijn er gestructureerde controles (het eerste jaarverslag verscheen in 1963). Een van de eerste controleurs was Ronald Beskers. In 2000 nam hij de coördinatie van de werkgroep over. Ronald heeft zo ongeveer alle controleurs opgeleid en ook heel veel (wel 1300) nestkasten gemaakt. Daarnaast heeft hij de controleboekjes ontwikkeld die elk jaar door Paul Keuning worden gemaakt. In 2019 hebben Coby en Henny de coördinatietaken van Ronald overgenomen.

Fascinerende inkijkjes

Behalve dat de nestkastgegevens belangrijk zijn voor onderzoek, leveren de controles fascinerende en vaak intrigerende inkijkjes op. Zo blijkt dat het gebouwde nest per vogelsoort verschilt. Mezen gebruiken vaak een dikke ondergrond van mos en bouwen daar hun nest bovenop. In een nest van een Pimpelmees tref je vaak veertjes aan, maar bij de Koolmees eerder wol of haren van paarden en honden. De Boomklever gebruikt stukjes boomschors en metselt vaak met modder het vlieggat wat kleiner om de opening zo ver dicht

te maken dat hij er net door kan. De Bonte Vliegenvanger maakt het nest heel snel met vooral hooi en ook wat takjes. Holenduiven maken slordige nesten van boomschors en takjes.

Als het nest is gebouwd, volgt het zien en tellen van de eitjes in een nest. Die zijn ook weer allemaal verschillend, zoals de lichte en gespikkelde eitjes van Koolmezen en prachtig blauwe eitjes van de Bonte Vliegenvanger. Henny legt uit dat de meeste vogels elke dag een ei leggen. De ouder(s) zitten er vervolgens regelmatig op of bedekken de eieren om ze warm te houden, maar niet zo warm dat ze bebroed worden. Als het te koud is, kunnen ze hier een aantal dagen mee doorgaan, de zogenaamde broedstop. Zo proberen ze te timen dat de jongen er zijn op het moment van de rupsenpiek. Volgens Coby zijn de vogels dit jaar laat begonnen met broeden. Het was dan ook een koud voorjaar met vooral koude nachten.

Na het broeden komen de eitjes uit en kan je zien hoe de jonge vogeltjes zich ontwikkelen tot vliegvlugge juvenielen. Als ze op het punt staan uit te vliegen is het wel zaak de kast heel voorzichtig

Heidebloem, 2-6-2023 | Hanneke Cusell

open te maken. Anders schrikken ze en vliegen ze eruit terwijl ze dat nog niet goed kunnen en dan kunnen ze 's nachts onderkoeld raken. Kool- en Pimpelmezen vliegen na 17 – 19 dagen uit en blijven dan nog een paar dagen in de buurt van de nestkast.

Niet alle legfels zijn succesvol. Zo moet er iets fout gegaan zijn in een nestkast met daarin begin mei nog elf jongen en een week later nog maar één jong. Intrigerend, want er lagen geen dode vogeltjes in het nest. Het enige overblijvende jong was heel dik en duidelijk verwend.

In andere nesten is de afname geleidelijker, zoals in een nest Koolmezen met eerst negen eieren, daarna acht jongen en een week later zes jongen. Soms gebeurt het dat ouders zwakke jongen uit het nest gooien. Alles wat wordt waargenomen, wordt in het controleboekje genoteerd.

Ladders en controleboekjes

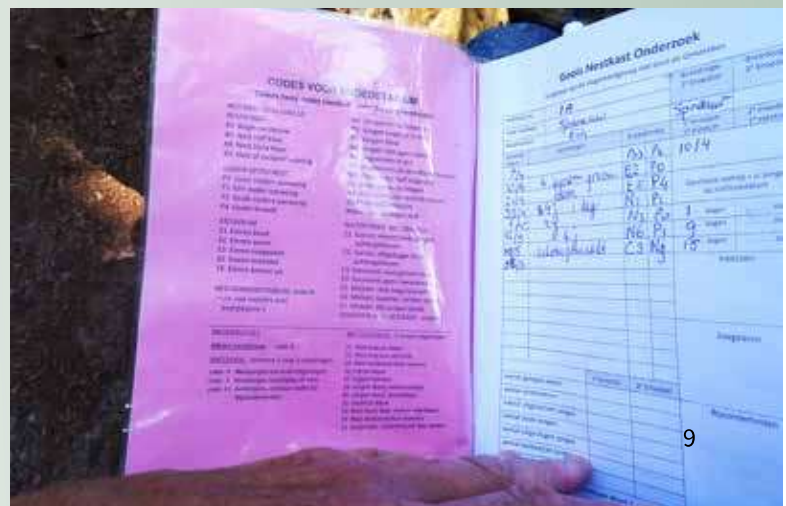
De werkgroep controleert met ruim dertig controleurs in circa dertig gebieden zo'n 1650 nestkasten. Dat is ongeveer 10% van alle nestkasten die in Nederland worden gecontroleerd. Ongeveer 850

kasten hangen in gebieden van het Goois Natuurreservaat. De overige nestkasten bevinden zich op particuliere terreinen en in gebieden van Natuurmonumenten (NM) waar onderzoek naar de eikenprocessierups wordt gedaan. Het controleren gebeurt eenmaal per week van begin april t/m juni, soms tot half juli. Belangrijk is dat dit gedegen en zo eenduidig mogelijk gebeurt. De controleurs gebruiken daarbij een ladder, een controleboekje en een waaier met afbeeldingen van de groeistadia van jonge Koolmezen, Pimpelmezen en Boomklevers. In het controleboekje is

Waaier met stadia van jonge mezen | Hanneke Cusell

Controleboekje met Sovon codes op linker bladzij | Hanneke Cusell

er voor elke nestkast een aparte bladzij. Met de codes van Sovon worden allerlei zaken genoteerd, zoals de vogelsoort, de nestbouw, de eileg met de datum van het eerste ei, het aantal eieren, hoeveel jongen uit het ei komen en hoeveel er daarvan uitvliegen. Verder zijn nog een schroevendraaier, sleutel en borstel nodig. Na het uitvliegen worden de kasten namelijk zo snel mogelijk schoon gemaakt. Dat gaat eenvoudig en snel: de kast van de boom halen, het nest met de schroevendraaier eruit wippen, een paar keer stevig op de kast tikken en met de borstel goed uitvegen en dan de kast weer ophangen. De kast is dan weer schoon en vrij van parasieten, belangrijk voor als er een nieuw legsel wordt gemaakt. Ook nu wordt alles weer genoteerd: soms zijn er dode jongen en misschien zijn er nog eieren in het nest die niet zijn uitgekomen. Na afloop van de controleperiode worden per gebied alle gegevens uit de veldboekjes overgenomen op een invulformulier. Deze gegevens worden gebruikt voor het jaarverslag. Coby vult de formulieren in voor het NIOO (Nederlands Instituut voor Oecologisch Onderzoek). Aan de hand van het

ecologisch onderzoek van het NIOO is af te lezen hoe het met de natuur in Nederland gaat. Verder voert iedereen voor haar of zijn eigen gebied de gegevens in via het programma 'Digitale Nestkaart' van Sovon. Het streven is om twee keer per jaar met alle vrijwilligers bij elkaar te komen, één keer in het voorjaar en één keer in het najaar. Het is belangrijk en ook leuk om elkaar van tijd tot tijd te zien en ervaringen uit te wisselen. Verder blijkt het stimulerend om af en toe met iemand anders in een nieuw gebied mee te lopen. De gebieden verschillen allemaal en een kijkje in elkaars keuken kan heel verrassend zijn.

Wat maakt het zo leuk?

Henny heeft de liefde voor vogels van zijn vader meegekregen. Hij herinnert zich nog toen die hem voor het eerst een Notenkraaker aanwees op een hoekpaal in de wei. Sinds 2016 controleert hij nestkasten in het gebied Postiljonheide. Dat is vooral leuk, omdat je vogeltjes van zo dichtbij kunt bekijken. Het is bijzonder om te zien hoe ze een nestje bouwen en daarna de eitjes leggen. En om daarna de ontwikkeling van de jongen te volgen. Het is elke keer weer een verrassing wat je nu

weer in de nestkast aantreft. Daarnaast is het doel van de kasten – de vogelsoorten een zo goed mogelijke broedgelegenheid te bieden – voor hem belangrijk. Naar zijn idee geldt: waar nestkasten zijn, zitten meer vogels. Toen Joke vijf jaar geleden begon met Henny te helpen, kon ze nog geen Koolmees van een Pimpelmees onderscheiden, maar dat is nu wel anders. Elke keer weer vindt ze het bijzonder om te zien hoe de scharminkeltjes die je zelf niet groot zou kunnen brengen, zich ontwikkelen tot jonge vogels. Ze geniet van het succes als een nestje helemaal is uitgevlogen. Bovendien is het heerlijk om buiten te zijn en prettig dat je zelf kunt bepalen wanneer je gaat. Haar kleinkinderen probeert ze net zo enthousiast te krijgen als zijzelf. Coby's interesse voor vogels begon ongeveer vijftien jaar geleden, toen ze in de Bovenmeent door de telescoop van een vogelaar mocht kijken. Ze was verkocht toen ze een Wintertaling zag. Op een introductieavond van de Vogelwerkgroep sprak de informatie van de Subgroep Nestkasten haar aan: als ze toch in de bossen liep, kon ze net zo goed langs nestkasten lopen. De eerste

Henny Meulepas | Hanneke Cusell

Coby Jeninga | Hanneke Cusell

twee jaar heeft ze met Ronald Beskers meegelopen. Daarna kwam Heidebloem vrij en heeft ze dat gebied overgenomen. Coby vindt het elk jaar weer vertederend en een wonder dat je in zo'n korte tijd een volwaardig vogeltje hebt. Bijzonder dat je daar getuige van mag zijn. Ze vindt Heidebloem een heel fijn gebied. Je loopt lekker door het bos en het is altijd weer een verrassing wat je vindt. Coby is vastbesloten de controles te blijven doen zo lang het kan.

Ook het feit dat een groot aantal controleurs dit al een groot aantal jaren doet – sommige zelfs veertig jaar of meer – laat zien, dat het een bezigheid is die blijft zorgen voor verwondering, genieten en voldoening.

*Nestkast in boom, Postiljonheide
2-6-2023 | Hanneke Cusell*

Meedoen?

Nieuwe controleurs zijn altijd meer dan welkom!

Als je je opgeeft als 'beginnend controleur', loop je minstens een jaar mee met een ervaren controleur. Je leert dan waar je allemaal op moet letten tijdens de controle van de nestkasten en hoe je de gegevens moet vastleggen.

Om nestkasten te controleren is het nodig dat je tussen 1 april en half juli eenmaal per week een aantal uren tijd hebt. De uren die het je kost, zijn afhankelijk van de hoeveelheid kasten in het gebied. Verder is het belangrijk dat je goed ter been bent en geen hoogtevrees hebt.

Oproep

Het nestkastteam van de VWG Gooi is op zoek naar (hulp) controleurs.

De 1.500 nestkasten in het Gooi worden elk jaar tussen maart en juli wekelijks gecontroleerd door een mooie groep controleurs. Veel van hen doen deze controles al sinds jaar en dag met veel plezier. Helaas stoppen elk jaar een aantal controleurs, meestal vanwege hoge leeftijd, maar ook wel vanwege een verhuizing of om een andere reden.

Daarom deze oproep.

Heb je zin en tijd om van april tot juni een paar uur in de week mee te lopen en nestkasten te controleren?

Dit houdt het volgende in:

- De controles vinden plaats van april tot juni/juli.
- Wekelijks doe je een controle. Het eerste jaar loop je daarbij samen met een ervaren controleur.
- Een groot deel van de kasten hangt op ongeveer drie meter hoogte. Als je een (goede) ladder niet op durft, hebben we ook gebieden waar de kasten laag hangen.

Het is heel bijzonder om een kijkje in een nestkast te mogen nemen en de eileg, juvenielen-fase en het uitvliegen mee te mogen maken. Elke week weer een avontuur. Daarbij houd het je fit en soepel. Mocht je vragen hebben, bel ons gerust.

Heb je zin en tijd om een paar uur in de week mee te lopen?

Meld je aan, we zijn blij met je komst!

Henny Meulepas 06-53890085

Coby Jeninga 06-25066248

Email: nestkastteam@vwggooi.nl

*Eitjes Koolmees, Postiljonheide
12-5-2023 | Henny Meulepas*

*Jonge Spreeuwen, Postiljonheide
12-5-2023 | Henny Meulepas*

